

IZING-GOMBOS BRIGITTA^{ID}

A Római Birodalom gazdasági stratégiája a közel-keleti tartományokban, különös tekintettel az adózási viszonyokra

„*Am a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj,
El ne feledd, hogy békés törvényekkel igazgass,
És kíméld, aki meghódolt, de leverd, aki lázad!*”
Verg. *Aen.* VI. 851–853. (Lakatos István fordítása)

The Economic Strategy of the Roman Empire in the Middle Eastern Provinces, with Particular Regard to Taxation. The economic situation in the Middle Eastern provinces of the Roman Empire presents an exceptionally intriguing picture. This is no coincidence, as even before the arrival of the Romans, this region had already been dominated by two major state formations: the Persian Empire and Alexander the Great’s Empire. Owing to the economic influence of these two great conquering powers, vibrant trade occurred both locally and over long distances. After conquering this area, the Roman Empire applied the same strategy it had used in previously subdued provinces: using the agricultural lands acquired through the conquest of Middle Eastern regions, redistributing confiscated wealth, and filling the state treasury with newly imposed, various types of taxes. In my lecture, through the processing and analysis of sources and case studies, I aim to present the differing effects of the Roman mechanism on the local economy, with particular emphasis on the commercial sector and the types of taxes levied on it. Then, in light of the available data, I will show what elements of local micro-economies formed part of the empire’s overall economy. Furthermore, I will examine how formerly influential economic families, such as the Hasmoneans, sought to retain their power within the new empire through diplomatic means.

Keywords: Roman Empire, history of economy, Hasmoneans, Judea, microeconomics

Kutatási témámban a Római Birodalom pénzügygazdaságát vizsgálom, különös tekintettel az elfoglalt provinciák esetében alkalmazott gazdasági stratégiákra. Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy a birodalom hogyan építi ki saját gazdasági sémáját az elfoglalt területen – jelen esetben Júdeában –, illetve hogyan alkalmazkodik mindehhez a helyi gazdasági-politikai vezetés az új rendszerben.

^{ID} Doktoranda, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola (gombosbrigitta007@gmail.com).

A Római Birodalom gazdasági rendszerének megértéséhez érdemes megvizsgálni politikai rendszerét is.¹ I. e. 27-ig a Római Köztársaság olyan politikai elemekre épült, mint a magisztrátusi rendszer, amelyben különféle vezetői pozíciók voltak, ez magában foglalta a világi és vallási vezetőket is. Bár a pozíciókat választások útján nyerhették el, a politikai rendszer szabad szerkezete miatt elkerülhetetlen volt, hogy bizonyos társadalmi csoportok és emberek túlzott hatalomra tegyenek szert. Az államot oligarchák vezették, akik később a birodalom terjeszkedése és földbirtokpolitikája miatt két nagy csoportra szakadtak; létrejött a lovagrend és a szenátusi rend. Mivel a politikai hatalmat alapvetően a vagyon és a család előkelő helyzete határozta meg, előfordult, hogy olyan személyek kerültek hatalomra, akik kapcsolat útján, és nem tehetségük révén jutottak be. Nem volt ez másképp a császárság időszakában sem. Bár Augustus felemelkedésével megváltozott a politikai rendszer, amivel együtt gazdasági stabilitás alakult ki, a császárság idején a hatalmat nem mindig megfelelő képességekkel rendelkezők, hanem a kiterjedtebb kapcsolati tőkével és befolyással rendelkezők gyakorolták, ugyanakkor képesek voltak a politikai rivalizálást és a társadalmi feszültségeket minimalizálni.² Eleinte ez kevesebb lázadást és polgárháborús időszakot eredményezett, aminek eredményeként stabil alapokon nyugvó gazdasági mechanizmus alakulhatott ki az 1–2. században. Ez a mechanizmus – bár eltérő módon – a provinciákra is kiterjedt.

A provinciák a birodalmi érdekek alapján három csoportra oszthatók: védelmi, gazdasági és központi. A limesszel rendelkező provinciák, mint például Dacia és Pannonia, védelmi funkciót töltöttek be. Hispánia, Gallia, Egyiptom és a közel-keleti provinciák pedig azon területek közé tartoztak, amelyek kiegészítették – és néha kompenzálták – az államnak fizetendő adókat a kereskedelemből származó különféle bevételekkel.³ Itália földje töltötte be az egyetlen központi funkciót, ahonnan az államot politikai-gazdasági szempontból irányították Diocletianus reformjaiig, amelyek megreformálták a birodalom monetáris igazgatását, valamint a 395-ben elrendelt felosztását.⁴ A római gazdaságot az i. e. 1. század és a i. sz. 1. század között nem az állam irányította. Ehelyett a kereskedelmet a szabad verseny határozta meg, ami arra ösztönözte az egyes provinciákat, hogy kihasználják természeti erőforrásaikat, és termékspecifikus exportpolitikát dolgozzanak ki.⁵ A tartományok további motiváló tényezője nem volt más, mint az adózás követelményének teljesítése.

A rómaiak célja az volt, hogy az addigi, már meglévő jogrendet – némi átalakítás után – alkalmazni tudják, tiszteletben tartva a korábban az elfoglalt területen kialakult kormányzási struktúrákat mindaddig, amíg azok hatékonyak és tagjai hajlandók együttműködni a római irányítással. Az új törvények meghozása előtt felmérték a terület természeti kincseit és vagyonát, megjelölték az alkalmazandó jogrendet, majd megállapították az adókat.⁶

Alapvetően kétféle adóforma különböztethető meg: az egyenesadót (*tributum*) minden adóalany – legyen szó római polgárról vagy meghódított területen élőkről – közvetlenül az

¹ Duncan-Jones 1974, 1–13.

² Maddison 2007, 13–15.

³ Hopkins 1980, 101., vö. Macmullen 1987, 737–754.; Temin 2006, 130–151.; Kiser–Kane 2007, 197–212.; Scheidel–Friesen 2009, 61–91.

⁴ Brunt 1979, 129–132.; Hopkins 1980, 101.

⁵ Opdebeeck 2005, 44.

⁶ Gutiérrez – Martínez-Esteller 2021, 380–381.

állam felé fizette, míg a közvetett adónemeket (*vectigalia*) valamilyen szolgáltatás igénybevétele követően voltak kötelesek megfizetni.⁷

„*Etenim si vectigalia nervos esse rei publicae semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte esse dicemus.*”

Cic. *pro Leg. Manil.* 6, 17.

„*A győzelemittas néptribunusok a nép ítéletét azonnal megjutalmazandó, földtörvényt terjesztettek elő, s megakadályozták az adóemelés, bár a nagy hadseregnek szüksége lett volna a zsoldra, s a hadihelyzet csak annyiban volt kedvező, amennyiben a háború folyamán sose fogy el a remény.*”

Liv. 5, 12, 8–13.

A Római Birodalom adórendszere rendkívül változatos képet mutat, hiszen nemcsak provinciánként, de egyes esetekben provincián belüli területenként is eltérő volt.⁸ A közvetett adónemek a provinciával megkötött *deditiótól* függtek, vagyis területenként eltértek.⁹ Ahhoz, hogy az állam megfelelő mennyiségű adót tudjon beszédni, tisztában kellett lennie az adóalanyok számával, így a Római Birodalomnak már a köztársaság korától kezdve népszámlálásra épülő adórendszere volt. A népszámlálásokon rögzített adatok jól tükrözték, hogy ki mekkora ingó- és ingatlan vagyonnal rendelkezett, vagyis hogy az egyes adókategóriáknak megfelelően mekkora adót lehetett kiszabni rá.¹⁰ A legkorábbi forrás, amely adóösszeírással kapcsolatos, egy Hispániában elvégzett népszámlálásról szól i. e. 27–25 között.¹¹ Adózás szempontjából a második legrégebbi, egyiptomi lelet izgalmasabb; a forrás szerint i. e. 11/10-től kezdve hétévenként szerveztek népszámlálást, amelyet 19/20-tól egy 14 éves ciklus vált majd fel. A forrás egyértelműen jelzi, hogy a népszámlálást a fejadók kiszabása érdekében hajtották végre. A 14 évenkénti számlálás magyarázata az adótörvényben keresendő, hiszen minden 14. életévét betöltött férfinak kellett adót fizetnie. Ulpianus szerint a szíriai területeken élő nők is kötelesek voltak fejadót és földadót fizetni a 3. században.¹²

A cenzori hivatal megkönnyítette az adóbeszedés felügyeletét. Az adóbeszedés a birodalmi (vagy a szenátori) intézmények és a helyi közigazgatás közötti megosztott hatalom szerint történt. Így a helyi önkormányzatok voltak felelősek a saját területükön esedékes adók beszedéséért. A konkrét rendelkezések tartományonként változtak, de a cenzorok felügyelték az adóbeszedési tevékenységet az egész birodalomban, és az illetékek egy részét az *aerariumba* vagy a *fiscusba* küldték.¹³

⁷ Jusztinger 2019, 110–111.

⁸ Blanton – Choi – Liu 2022, 73.

⁹ Jusztinger 2019, 110–111.

¹⁰ Goodman 1987, 35.

¹¹ Goodman 1987, 35.

¹² „*Idem libro secundo de censibus. Aetatem in censendo significare necesse est, quia quibusdam aetas tribuit, ne tributo onerentur: ueluti in Syriis a quattuordecim annis masculi, a duodecim feminae usque ad sexagensimum quintum annum tributo capitis obligantur. aetas autem spectatur censendi tempore.*” *Iustinianus, Digesta Iustiniani 50.15.1.pr.1*

¹³ Blanton – Choi – Liu 2022, 73.

A provinciák közigazgatása között általában kevés hasonlóság volt, ugyanis Róma legtöbbször tiszteletben tartotta az évtizedekkel vagy évszázadokkal a rómaiak érkezése előtt létrehozott helyi politikai-gazdasági struktúrát. Ennek megfelelően a helyi lakosok továbbra is betöltötték az ilyen kormányzatok rendelkezésre álló pozícióit, amelyekben az egyetlen közös dolog a római helytartóknak való alávetettség volt. Ennek következtében egy adott provincia vagyonának nagy része a kialakuló szűk elit kezében összpontosult.¹⁴

Ha a birodalom egy adott terület elfoglalásakor egy már kialakult elitréteggel találta magát szembe, előfordult, hogy az elit kizárása helyett egyezséget kötött vele, amely mindkét fél számára jövedelmező volt; míg a helyi elit megtarthatta vagyonát és gazdasági hatalmát, addig a római állam mindezért hűséget és részesedést kapott. Ez Júdea elfoglalása esetében jóval komplikáltabb volt, ugyanis a helyi elit hatalmának alapját nem a vagyon, hanem szakrális pozíciója jelentette.¹⁵

Ahhoz, hogy megértsük Júdea diplomáciatörténetének ezen szakaszát, érdemes megvizsgálni a makkabeusok politikai tevékenységét a rómaiak érkezése előtti időkből. A rómaiak és a makkabeus uralkodók már jóval a terület elfoglalása előtt diplomáciai kapcsolatba léptek egymással, amit elsősorban a közös ellenség, a szírek indukáltak.

„Júdás hallott a rómaiak híreről, hogy milyen erősek, s mennyire felkarolják azokat, akik jóindulattal vannak irántuk; hogy bárkivel barátságot kötnek, aki hozzájuk csatlakozik. Egyszóval, hogy nagyon hatalmasak.” 1Mak 8.1¹⁶

„Júdás tehát kiválasztotta János fiát és Akkosz unokáját, Eupolemoszt, valamint Eleazár fiát, Jázont, és elküldte őket Rómába, hogy kössenek velük barátságot és szövetséget, hadd szerezzenek róla tudomást: mily súlyosan nehezedik rá Izraelre a görög hatalom, és szabadítsák meg őket jármuktól. Elmentek hát Rómába – nagyon hosszú volt az út –, a szenátus elé járultak, és így szóltak: »Júdás, a Makkabeus, a testvérei és a zsidók népe küldött bennünket hozzátok, hogy kössetek velünk fegyverbarátságot és békeszövetséget, és vegyetek fel szövetségeseitek és barátaitok sorába.«” 1Mak 8.17-8.20

„E föltételekkel kötik meg a rómaiak a szövetséget a zsidókkal.” 1Mak 8.29

Bár a rómaiak így sem tudták megakadályozni a szír győzelmet a zsidók felett – amely egyben Júdas Makkabeus halálát is okozta –, a szövetséget a későbbiekben is megújították.

A szövetségen kívül a másik, ugyancsak fontos tény a zsidóság erősen heterogén vallási helyzete a korszakban. Az ellentétek alapvetően a Tóra eltérő értelmezéséből, illetve az idegen hatalomba való asszimilációs szándékból eredtek. Míg a hasszidok és az esszenusok igyekeztek megőrizni hagyományaikát, az idegen kultúrákat minél inkább kizárva körükből, addig a hellenizmusra nyitott szaddúceusok és färiseusok hajlandók voltak bizonyos szabályokat elhagyni annak érdekében, hogy megtalálják gazdasági-politikai érdekeiket az új rendszerben. A Júdas Makkabeustól származó hasmóneusok saját hatalmuk megtartása

¹⁴ Goodman 1987, 35–37.

¹⁵ Goodman 1987, 35–39.

¹⁶ Makkabeusok könyve. 1.8.1 A Makkabeusok könyveiből vett fordításokat a Biblia Szent István Társulat végezte, a munkacsoport vezetője és sajtó alá rendezője: Dr. Rózsa Huba.

érdekében időről időre lavíroztak a különböző vallási csoportok között annak megfelelően, hogy éppen melyik csoport támogatta őket a leghatározottabban.¹⁷

A vallásos zsidóság irányzatai a Hasmoneus korban. Tanaik:			
	farizeusok	szaddukeusok	esszénusok
angyalok léte	+	–	+
isteni gondviselés	+	–	+
akaratszabadság ⁹⁹	–	+	–
lélek halhatatlansága	+	–	+
jutalom / büntetés a halál után	+	–	
testi feltámadás ¹⁰⁰	+	–	–
prófécia / jövőbe látás	–	–	+
égyőaldozat (a templomban)	+		–
részvétel a politikai életben	+	–	–

1. ábra A zsidóság irányzatai a Hasmoneus korban¹⁸

Ez gyakran belpolitikai ellentéteket szült, a rómaiak érkezésekor is hasonló viszály alakult ki II. Hürkanosz és Arisztobulosz között.

Arisztobulosz lázadást szított bátyja ellen, akinek emiatt rövid időre el kellett hagynia az országot.¹⁹ Ezt Hürkanosz bosszúhadjárattal torolta meg, 50 ezer fős arab seregével Jeruzsálem falai mögé kényszerítve testvérét és híveit.²⁰ Amikor a rómaiak megérkeztek a térségbe, Pompeius küldöttjét, Scaurust mind Hürkanosz, mind a vele harcban álló bátyja, Arisztobulosz felkereste, hogy szövetséget ajánljon fel politikai támogatásért cserébe.

„Alighogy [Scaurus] az országba ért, megjelentek nála a két testvér követei és mindegyik segítségét kérte. De minden jognál és méltányosságánál súlyosabban esett latba az a 300 talentum, amelyet Aristobulos küldött. Scaurus, miután átvette ezt az összeget, hírnökök útján megfenyegette Hyrkanost és az arabokat, hogy Pompeius és a rómaiak beleavatkoznak az ügybe, ha nem hagyják abba az ostromot.” J. BJ. 1.6.²¹

Eleinte úgy tűnt, Arisztobulosznak sikerült megnyernie a rómaiak támogatását, ám amikor maga Pompeius i. e. 63-ban Szíriába érkezett, a hadvezér úgy látta, hogy Hürkanosz politikai tehetsége és hatalma jövedelmezőbb szövetséget ajánl a rómaiaknak.

„[...] Pompeius Szírián átvonulóban éppen Damaskusba érkezett, hozzá menekültek. Nem vittek neki ajándékot, csak azokra a jogcímeekre hivatkoztak, amelyeket már Aretas előtt is hangoztattak, és kérték,

¹⁷ Karasszon 1993, 164–166.

¹⁸ 1. link: Komoróczy 2019, 1. 1–2.

¹⁹ Atkinson 2019, 146–149.

²⁰ Grüll 2015, 94–95.

²¹ Josephus Flavius, BJ, 34.

hogy kárhoztassa Aristobulos erőszakos eljárását, és ültesse a trónra azt, akinek koránál és jelleménél fogva igénye van rá. De Aristobulos sem maradt tétlen, hanem abban bizakodva, hogy Scaurust már megvesztegette, ugyancsak oda érkezett, mégpedig az elképzelhető legnagyobb királyi pompával. Mivel azonban méltatlannak tartotta az alázatoskodást, és semmi áron sem volt hajlandó még a maga előnyéért sem jobban megalázkodni, mint amennyire méltósága megengedte, Diospolis város irányába visszament. Ezt rossz néven vette Pompeius, és mivel ugyanakkor Hyrkanos a híveivel együtt szüntelen kérésekkel ostromolta, a római hadsereggel és nagyszámú syriai segédcsapatokkal megindult Aristobulos ellen.” J. B.J. 1.6.4²²

Végül II. Hürkanosz vette át az irányítást. Nemcsak tehetséges politikus volt, de főpapként fontos szakrális pozíciót is betöltött.²³ Feloszlatta azt a szanhederint is, ami feltételezhetően nem a júdeai önkormányzat formális, független szervezete volt, hanem olyan önszerveződésen alapuló tanácsadó testület, amely az időszaktól függően a királynak, a főpapnak vagy a pátriárkának volt alárendelve. A legkorábbi utalás egy palesztinai szanhederinre, amely ezen a címen található, Gabinius reformjaihoz köthető, amelyekben ezt az öt tanácsot tartós politikai és gazdasági szervezetként hozták létre.²⁴ Feladata a közvetlen adózás szabályozása volt.

Mindez Caesar hatalomra kerülése után, egy i. e. 47-ben meghozott dekrétum alapján megvonta a szenátus gazdasági-politikai hatalmát. Újjászerveztette és szabályoztatta a korábbi kaotikus rendszert, és adott némi engedményt a zsidóknak, többek között megerősítette, hogy Júdeának minden évben – a szombatiakat kivéve – tizedet kellett fizetnie „Hürkanosznak és fiainak”.²⁵

„Hyrkanust, Alexander fiát és az ő fiait kinevezem a zsidók fejedelmivé s megengedem nekik, hogy ősi hagyományukhoz híven örök időkre megtartsák a zsidó főpapi méltóságot, és megparancsolom, hogy őt magát és fiait szövetségeseink és legjobb barátaink közé iktassuk. Minden kiváltság, ami törvényeik szerint megilleti a főpapokat, maradjon meg neki és fiainak. Ha az idők folyamán közöttük a zsidó intézményekről vita keletkezik, abban a döntés joga őt illeti. [...] Hyrkanus, Alexander fia, zsidó főpap és fejedelem, korlátlanul uralkodjék;

²² Josephus Flavius, BJ, 35.

²³ Atkinson 2019, 148.

²⁴ „Gabinius elkísérte Hyrkanost Jeruzsálembe, rábízta a templom főfelügyeletét, és az államigazgatást úgy rendezte be, hogy a legelőkelőbbeket állította az ügyek élére. Aztán az egész népet öt közösségre osztotta, és úgy rendelkezett, hogy az első Jeruzsálemben, a második Gadarában, a harmadik Amathusban, a negyedik Jerichóban, az ötödik a galileai Sepphorisban tartsa gyűléseit. A zsidók legnagyobb örömeire ekként megszabadultak egy ember uralmától, és ezentúl arisztokratikus kormányzat alatt éltek.” J. B.J. 8.

²⁵ „Zsidóság minden hetedik évben nem művelt földet, ennél fogva nem is tudott volna adót fizetni. A szombati évek adómentességének megtartása igen nagy kegynek számított [...]. Csakhogy az élelem kifogyott a kamrákból, mivel éppen a hetedik esztendő volt. A maradék tartalékot már azok fölélték, akik a pogányok elől Jeruzsálembe menekültek.” 1Mak 6.53

továbbá, hogy a zsidóknak a gabonatedből minden második évben egy kor-t el kell engedni és hogy a jövőben sem adókat nem szabad bérbe adni, sem pedig az említett adókat nem kell megfizetniök.” J. AJ 1.6.²⁶

A gazdag kereskedelmi életéről híres kikötővárosnak, Szidónnak minden második évben a mezőgazdasági termelés egynegyedét terményadó formájában be kellett szolgáltatni, ami 10,7%-nak megfelelő földadót jelentett. Az ugyancsak fontos kikötővárosnak, Joppének évente külön-külön 20 675 modius gabona adót kell fizetnie, valamint a kikötői és exportadókat, ami alól csupán minden hetedik év volt kivétel.²⁷ Továbbá a dekretum leszögezte, hogy mind a zsidó állam adóját, mind a Joppé után járó adót a jeruzsálemi zsidó állam feje emelje és fizettesse meg, megszüntetve a zsidók által eddig elviselt önkényes követelések alapját.²⁸

Heródes apja, Antipater mint pénzügyi helyettes megszervezte az adók begyűjtésének folyamatát. A Hasmóneusok és elődeik által alkalmazott adóbeszedési struktúra átrendezése során a helyi elit továbbra is részt vett ebben.²⁹

Az utolsó Hasmóneus király uralkodásának vége, egyben Heródes klienskirály megválasztása némi változást eredményezett az adótípusok között. Érdekes tény, hogy bár a klienskirályi pozíciót legtöbbször egyenesági leszármazottra szoktak bízni, Hasmóneus-utód híján mind az uralkodó, mind a szenátus úgy gondolta, hogy Heródes stabilizálni tudja Róma feltétlen hatalmát a térségben.³⁰ A heródesi adórendszeréről sajnos keveset tudunk, ám számos kutató olyan elméleteket hozott létre a környező területek adózási viszonyait alapul véve, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy különféle adóformákat tulajdonítsanak Heródesnek. Állításuk szerint Heródes királysága amellet, hogy tükrözi a római birodalmi adminisztrációt, a hellenisztikus királyságok mintapéldája volt. Ennél fogva feltételezhető, hogy Heródes minden olyan adót kivethetett a zsidókra, amelyek megtalálhatók voltak a szeleukida Szíriában, a ptolemaioszi Egyiptomban és bárhol a Római Birodalomban.³¹

Az állami kézen lévő földek bérlői azonban továbbra is olyan bérleti díjat fizettek a királynak, amely tulajdonképpen egyenértékű volt a földadóval. Ezt az adót nem Róma kapta meg, hanem a provincia kasszáját gazdagította. Sőt Heródes bizonyára fejadót is beszedett alattvalóitól, ugyanakkor források bizonyítják, hogy aszályos években elengedte a közvetett adókat.³² Ez természetesen a magánföldtulajdonnal vagy bérleti szerződéssel rendelkező

²⁶ Josephus Flavius, AJ, 155.

²⁷ „Rendeljük, hogy Joppe városa, amely már a zsidóké volt, mikor a rómaiakkal szövetséget kötöttek, legyen ismét az övék; és az ottani földművelők szolgáltatassanak be Alexander fiának, Hyrcanusnak és az ő fiainak húszezer modius gabonát, a környékről és a kikötőből évente Sidonba kiszállított gabona ványa fejében, kivéve a Sabbat-évet, amelyben nem művelik meg a földet és nem szüretelnek gyümölcsöt.” J. AJ 14. 206 (Josephus Flavius, AJ, 155) Megjegyzés: 1 modius gabona 6,7 kg-nak felel meg, vagyis 20 675 modius 138 522 kg gabonát jelent.

²⁸ Udoh 2006, 32.

²⁹ Keddie 2019, 116–118.

³⁰ Udoh 2006, 113–114.

³¹ „[Vespasianus] minden zsidóra, bárhol lakott, évi két drachma fejadót vetett ki, amelyet – éppúgy, mint régen a jeruzsálemi templom javára – most a Capitolum javára kellett megfizetniök.” J. AJ 7, 218.

³² „Caius Caesar, ötödízben consul ezennel elrendeli: engedtessek meg a zsidóknak, hogy Jeruzsálem városát megerősítsék, és hogy ott Hyrcanus, Alexander fia, zsidó főpap és fejedelem korlátlanul ural-

adóalanyok számára megkönnyebbülést jelentett.³³ Ahhoz, hogy Heródes a nagymértékű földadók elengedését alkalmazza, Rómának a közvetlen adók szabályozása feletti ellenőrzéssel kellett felruháznia. Ennek inkább szimbolikus, mint szigorúan pénzügyi hatása lett volna a középréteg számára. A változás következményeinek megfektetéséhez alaposabban meg kell vizsgálnunk a népszámlálások végrehajtásának bizonyítékait az adó behajtásával kapcsolatban, ez azonban nehézkes, hiszen a teljes heródesi adózási rendszer forrásai erősen hiányosak, a pontos összegeket nem ismerjük.³⁴

A rendelkezésre álló adatok alapján feltételezhetően a következő adótípusok léteztek a tárgyalt időszakban:

Adónem	Meghatározás
Tributum capitis	egyesadó, fejadó, házások esetében „feleségadóval” is kiegészült
Tributum soli	az ingatlan összértéke vagy az ingatlan mezőgazdasági hozamának százaléka alapján történik, császári provinciában szedték
Portorium	kikötői vám
Vectigalia	terményben fizetendő adó, tized
Stipendium	ismeretlen, vélhetően a <i>phoroson</i> alapult, vagyis védelmi pénz lehetett, szenátori tartományban fizették
Vásárlási és forgalmi adó	kézpénzben fizették ki a városkapokban, a kikötővárosi kikötőkben, a piacokon, a falusi vásárokon és a kereskedelmi utak mentén lévő vámállomásokon; rabszolgák, olaj, ruhák, bőrok, szörmék és egyéb értékes termékekre kellett fizetni
Szakmai és iparüzési adók	bőrműhely, hentes, prostitúció, vízhasználat, legeltetés után
Vallási illetékek	ilyen lesz a 70-től nemcsak itt, de a Birodalom területén élő összes zsidóra kiterjedt „bosszúadó”
Koronaadó	meghatározása vitatott, vélhetően az egyiptomi és a szeleukida koronaadó mintájára hozták, egyfajta éves adó, amit kézpénz formájában szedtek be
Útdíjak	bizonyos útvonalak használati díja volt
Sóadó	az egyik legfontosabb fűszerféle egyike, melyet nemcsak ízesítésre, de tartósításra és egyes ipari munkák fázisainak elvégzésére is használtak; adóztatása a Szeleukidákig visszamegy

1. táblázat Har-el 1978, 554.; Udoh 2006, Keddie 2019, 114.

Jól látható tehát, hogy a Római Birodalom provinciális törekvései előtt és alatt is Júdea ki volt szolgáltatva a Heródes és a helyi elit aránytalanul nagy hatalmának. Ezt a hatalmat gyakorolták a helyi és területi pénzügyekben egyaránt. Amikor Pompeius bevezette a birodalmi adminisztratív rendszert, a helyi elit átmentette vagyonát és hatalmi pozícióját, integrálva magukat az új politikai berendezkedésbe.³⁵

codjék; továbbá, hogy a zsidóknak a gabonatizedből minden második évben egy kor-t el kell engedni, és hogy a jövőben sem adóikat nem szabad bérbe adni, sem pedig az említett adókat nem kell megfizetniök.” J. AJ 14, 200

³³ Keddie 2019, 119. „Hat évben át vedd be földedet, és arasd le termését, a hetedik évben azonban hagyd ugaron, és ne nyúlj a terméshez, hogy néped szegényei éljenek belőle. Amit ezek otthagynak, legyen a föld vadjaié. Ugyanígy tégy szőlőddelel és olajfáiddal.” Kivonulás Könyve 23, 10–11.

³⁴ Keddie 2019, 121.

³⁵ Keddie 2019, 16.

Erre jó példa Heródes hatalmas építkezései és beruházásai, amelyek erősen terheltek az adózókat.

„Miután így megörökítette rokonainak és barátainak emlékét, a maga dicsőségéről is gondoskodott: az Arábia felé eső hegyvidéken várat építtetett, amelyet a maga nevéből Herodeionnak nevezett el. Ugyanígy nevezte el azt a Jeruzsálemtől hatvanstadionnyira emelkedő, női mell alakú dombot is, amelyet emberkéz emelt; ezt káprázatos pompával beépíttette. Ugyanis csúcsát kerek tornyokkal vette körül, és a váralag belül eső területet pompás palotákkal építtette be, amelyeknek nemcsak belsejük volt káprázatos, hanem falaik, oromzataik és tetőzeteik is pazar pompában ragyogtak. Azután óriási költséggel messziről bővizű vízvezetékét építtetett és vakító fehér márványból 200 lépcsőfokos feljáratot; mert a domb meglehetősen magas volt, és mint említettem, emberkéz emelte. A domb tővében is palotákat építtetett udvartartásának és kíséretének, és ezeket is olyan pompával ékesítette, hogy a telep olyan volt, mint valami város, és olyan nagy terjedelmű, mint egy királyi vár.” J. AJ 15.11³⁶

A mértéktelen építkezések több okra vezethetők vissza. Heródes saját hatalmának szimbolizálása mellett vélhetően a hellenizációt mint kulturális eszközt használta fel, hogy a Római Birodalommal szemben – látszólag – megőrizhesse politikai és gazdasági hatalmát a térségben.³⁷ Heródes Júdea gazdaságával és az alattvalóival szemben támasztott adókövetelése, valamint a mögötte rejlő motivációk rendkívül megosztók. Egyrészt Heródes pénzügyi és adminisztratív képességeinek érdemei nehezen vitathatók, hiszen egy olyan erős állam esetében, mint a Római Birodalom, képes volt hintapolitikát folytatni annak érdekében, hogy kielégítse az uralkodót, ugyanakkor visszatartsa a júdeai bevételek jelentős részét, és saját felhasználásra fordíthassa azokat. Az infrastrukturális beruházások viszonylagos jólétet hozhattak volna birodalmának. Ez azonban nem sikerülhetett, hiszen a folyamatos beruházások nem térültek meg, így Heródes adósságokba verte magát, veszélyeztetve a provincia gazdasági stabilitását.³⁸ Másrészt ezen építkezések, Jeruzsálem felépítésén túl, leginkább a római–hellenisztikus kulturális viszonyokat kívánták megerősíteni, amit a zsidóság jelentős része erősen elítélt. Míg Hürkanosz és Arisztobulosz igyekezett kiépíteni társadalmi bázisát, addig Heródes leginkább a rómaiakkal való szövetség megerősítésére koncentrált.³⁹

Összességében elmondható tehát, hogy Júdeában az új római adózási rendszer nem volt drasztikusabb mértékű az előző rendszerekhez képest, hiszen a szeleukida uralom, a hasmóneusok és Heródes alatt is jellemző volt a jelentős mértékű esetenkénti túladóztatás, amit az új rendszer sem akadályozott meg, csupán saját prioritásának megfelelően alakította át. A korábbi különféle adóformák, termény- és templomi adók egyenlőtlenül követelték a bevételt a társadalom alsóbb rétegeitől, ehhez képest a birodalmi irányítás alatt az adórendszer formája átalakult, de az adóterhek mértéke nem csökkent. Ez annak köszönhető, hogy

³⁶ Josephus Flavius, AJ, 79.

³⁷ Parnham 1978, 58.

³⁸ Udoh 2006, 115–116.

³⁹ Regev 2010, 197–201.

az állam a helyi elitet bízta meg az olyan tisztségekkel, amelyek az adónemek megállapításával és beszedésével, valamint a népszámlálással foglalkoztak. Róma gazdasági érdeke találkozott a mindenkori főpap szakrális hatalmának elvével, mely szerint az isteni követeket a népnek kötelessége támogatnia.⁴⁰ A közvetlen adónemek között általában szerepeltek a fejadók (*tributum capitis*), illetve a földadók (*tributum soli*), amelyet az adatok hiányában szinte lehetetlen megkülönböztetni a földbértől, mert nincs rögzítve, mely utóbbit adóként fizeti-e az uralkodónak vagy éppenséggel bérli a területet az államtól.⁴¹

Bibliográfia

- Atkinson 2019 = Atkinson, K.: *A History of the Hasmonean State, Josephus and Beyond (Jewish and Christian Texts)*. New York.
- Blanton – Choi – Liu, 2022 = Blanton, Th. R. – Choi, A. – Liu, J.: *Taxation, Economy, and Revolt in Ancient Rome, Galilee, and Egypt*. New York.
- Brunt 1979 = Brunt, P. A.: *Social Conflicts of the Roman Republic*. London.
- Duncan-Jones 1974 = Duncan-Jones, R.: *The Economy of The Roman Empire*. London.
- Goodman 1987 = Goodman, M.: *The Ruling Class of Judaea The Origins of the Jewish Revolt against Rome, A.D. 66–70*. London.
- Grüll 2015 = Grüll, T.: „Ézsau három könnycseppje” – *A zsidók három háborúja Róma ellen*. Doktori disszertáció, Budapest.
- Gutiérrez – Martínez-Esteller 2021 = Gutiérrez, Ó. – Martínez-Esteller, M.: Tax collection in the Roman Empire: a new institutional economics approach. *Constitutional Political Economy* 33: 378–401.
- Har-El 1978 = Har-El, M.: The route of salt, sugar and balsam caravans in the Judean desert. *Geo-Journal* 6 (2): 549–556.
- Hopkins 1980 = Hopkins, K.: Taxes and Trade in the Roman Empire (200 BC. – A. D. 400). *The Journal of Roman Studies* 70: 101–125.
- Josephus Flavius, AJ = Josephus Flavius: *A zsidók története*. Ford. Dr. Révay J. Budapest, 1980.
- Josephus Flavius, BJ = Josephus Flavius: *A zsidó háború*. Ford. Dr. Révay J. Budapest 1948.
- Jusztinger 2019 = Jusztinger J.: Az adóigazgatás római jogi előképei I. In: *Adótörténeti szemelvények a római köztársaság időszakából (Kr. e. 509 – Kr. e. 27)*. JURA, vol. 2: 105–114.
- Karasszon 1993 = Karasszon I.: *Izrael története a kezdetektől Bar-Kochbáig*. Budapest.
- Keddie 2019 = Keddie, A.: *Class and Power in Roman Palestine. The Socioeconomic Setting of Judaism and Christian Origins*. London.
- Kiser – Kane 2007 = Kiser, E. – Kane, D.: The perils of privatization: how the characteristics of principals affected tax farming in the Roman Republic and Empire. *Social Science History* 31: 191–212.
- Macmullen 1987 = Macmullen, R.: Tax-Pressure in the Roman Empire. In: *Société d'Études Latines de Bruxelles* 46.4: 737–754.
- Maddison 2007 = Maddison, A.: *Contours of the World Economy*. London.

⁴⁰ Keddie 2019, 112.

⁴¹ Keddie 2019, 113.

- Opdebeeck 2005 = Opdebeeck, J.: *The relationship of shipwrecks and amphorae with trading routes and the Roman economy in the Mediterranean*. Doctorate Thesis, University of Southampton.
- Parnham 1978 = Parnham, E.: *Motivations for the Building Program of Herod the Great*. Doktori disszertáció, Waterloo.
- Regev 2010 = Regev, E.: Herod's Jewish Ideology Facing Romanization: On Intermarriage, Ritual Baths, and Speeches. *The Jewish Quarterly Review* 100 (2): 197–222.
- Scheidel – Friesen 2009 = Scheidel, W. – Friesen, S.: The Size of the Economy and the Distribution of Income in the Roman Empire. *The Journal of Roman Studies* 99:61-91.
- Temin 2006 = Temin, P.: The Economy of the Early Roman Empire. *Journal of Economic Perspectives* 20 (1): 133–151.
- Udoh 2006 = Udoh, E. F.: *To Caesar What Is Caesar's. Tribute: Taxes, and Imperial Administration in Early Roman Palestine (63 B. C. E. – 70 C. E.)*. Providence.

Internetes hivatkozások

1. link: Iustinianus, *Digesta Iustiniani*. <https://latin.packhum.org/loc/2806/2/429#429>, letöltés dátuma: 2022. 09.01.
2. link: Komoróczy G. 2019: *Judea története a hellénisztikus korban 1, 1–2*. www.doksi.net, letöltés dátuma: 2022. 09. 05.
3. link: Rózsa H. 2022: *A Makkabeusok első könyve*. <https://szentiras.eu/SZIT/1Mak>, letöltés dátuma: 2022. 08.05.
4. link: Rózsa H. 2022: *Kivonulás Könyve* 23, 10–11. <https://szentiras.eu/SZIT/Kiv23>, letöltés dátuma: 2022.08.05.